

บทที่ ๕

ลักษณะทางประชากรของเกษตรกร

ลักษณะทางประชากรที่จะทำการศึกษาในบทนี้ คือ ขนาดของครัวเรือน ลักษณะของครอบครัว จำนวนบุตรที่เสียชีวิตของเกษตรกร แรงงาน ซึ่งจะแยกพิจารณาถึงอาชีพของคนทั้งหมดในครัวเรือน แรงงานด้านการเกษตรในครอบครัว และวันว่างในรอบปีของเกษตรกรด้วย

ขนาดของครัวเรือน

ขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยเท่าที่ปรากฏในสำมะโนประชากรปี พ.ศ.๒๕๐๓ เท่ากับ ๕.๗ คน และจากรายงานเบื้องต้นสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.๒๕๑๓ ขนาดโดยเฉลี่ยของครอบครัวเกษตรกรเท่ากับ ๕.๘ คน ผลของการวิจัยโครงการต่าง ๆ ก็รายงานจำนวนคนโดยเฉลี่ยของครอบครัวเกษตรกร เป็นจำนวนไม่แตกต่างจากจำนวนดังกล่าวแล้วนัก คือประมาณ ๕ - ๗ คน เช่น การสำรวจของกองเศรษฐกิจการเกษตร ในปี พ.ศ.๒๔๙๖ ขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยของเกษตรกรเท่ากับ ๕.๕๐ คน การศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทราปี พ.ศ.๒๕๐๓ ขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๗ คน การสำรวจภาวะเศรษฐกิจการเกษตรที่ดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศ

^๑ สำนักงานสถิติกลาง, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ.๒๕๐๓ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี), หน้า ๑.

^๒ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี, รายงานเบื้องต้นสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.๒๕๑๓ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี),

^๓ กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของที่ดินครองทำการเกษตร พ.ศ.๒๔๙๖, เรื่องเดิม, หน้า ๓๐.

^๔ อุทิศ นาคสวัสดิ์, ภาวะการทำไร่นาสวนผสมในจังหวัดฉะเชิงเทรา, เรื่องเดิม, หน้า ๗๖.

ไทย พ.ศ.๒๕๐๒ ขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๒ คน^๕ ในปี พ.ศ.๒๕๐๘ ครอบครัวโดยเฉลี่ยในเขตพัฒนาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับ ๗.๐๘ คน^๖ ขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ยของเกษตรกรในเขตชลประทานเมลาว จังหวัดเข็บงราย ในปี พ.ศ.๒๕๐๕ เท่ากับ ๖ คน^๗ ขนาดเฉลี่ยของครอบครัวของเกษตรกรในเขตพัฒนาการภาคใต้เท่ากับ ๕.๕ คน^๘ การศึกษาโดยไขชอมูลจากสำมะโนประชากรปี พ.ศ.๒๕๐๓ ก็ปรากฏว่าขนาดครอบครัวเฉลี่ยของเกษตรกร เท่ากับ ๕.๗ คน^๙ เปรียบเทียบกับขนาดครอบครัวเฉลี่ยของพวกที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรซึ่งเท่ากับ ๕.๕ คน^๙ รายงานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๖ ขนาดครอบครัวของเกษตรกรไทยมิได้มีแนวโน้มที่จะลดลงเลย

สำหรับการศึกษารั้งนี้ จำนวนคนในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๖.๖ คน และเมื่อแบ่งคนในครัวเรือนออกเป็นจำนวนต่าง ๆ แล้ว ปรากฏในตารางที่ ๓๐ ว่า เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่งมีคนในครัวเรือนไม่เกิน ๖ คน กล่าวคือร้อยละ ๑๐.๙ มีขนาดของครอบครัว ๑ - ๓ คน ร้อยละ ๔๐ มีขนาดครอบครัว ๔ - ๖ คน ส่วนที่เหลือร้อยละ ๓๕.๔ มีขนาดของครอบครัว ๗ - ๙ คน นอกนั้นมีขนาดครอบครัว ๑๐ คน หรือมากกว่านั้น ซึ่งมีร้อยละ ๑๓.๗ อาจจะกล่าวได้ว่าขนาดครอบครัวของเกษตรกรไทยในการศึกษารั้งนี้ก็มีขนาดเล็กกลงเมื่อเทียบกับการศึกษาที่อื่น ๆ ถ้าคิดเป็นขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยแล้วอาจจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วยซ้ำ เพราะเกษตรกรที่มีขนาดครอบครัวจำนวนน้อย

^๕ ไซยบงศ์ รุชชาติ กับพวก, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจการจ้างการจัสสหกรณ์มารุงที่กินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย พ.ศ.๒๕๐๒, เรื่องเดิม, หน้า ๑๖.

^๖ อุกฤษ์ นาคสวัสดิ์ และกรมการพัฒนาชุมชน, เรื่องเดิม, หน้า ๑.

^๗ ชนิต จันทนสมิต กับพวก, เรื่องเดิม, หน้า ๑๗.

^๘ กมล ชาญเลขา และกรมการพัฒนาชุมชน, เรื่องเดิม, หน้า ๗.

^๙ Suchart Prasithrathsin, Family and Household Structure in Thailand, Paper Presented at ODA Conference, Manila, Dec.18-22, 1972, p.9.

ตารางที่ ๓๐ อัตราส่วนร้อยละของเกษตรกรจำแนกตามชนิดของการเกษตร และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ชนิดของการเกษตร	จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)						รวม (จำนวน)
	๑ - ๓	๔ - ๖	๗ - ๙	๑๐ - ๑๒	๑๓ - ๑๕	๑๕ คนขึ้นไป	
ทำนา	๑๓.๒	๔๓.๓	๓๒.๘	๘.๘	๒.๓	-	๑๐๐.๐ (๓๙๓)
ทำสวน	๘.๙	๓๒.๑	๔๒.๙	๑๖.๑	-	-	๑๐๐.๐ (๕๖)
ทำไร่	๑๕.๐	๔๐.๐	๓๕.๐	๑๐.๐	-	-	๑๐๐.๐ (๔๐)
ทำนา - ทำสวน	๙.๓	๔๐.๐	๓๙.๐	๑๓.๓	๒.๐	๑.๓	๑๐๐.๐ (๑๕๐)
ทำนา - ทำไร่	๗.๗	๓๗.๗	๓๙.๕	๑๓.๘	๐.๖	๐.๖	๑๐๐.๐ (๓๒๔)
ทำสวน - ทำไร่	๔๐.๐	๒๖.๐	๒๐.๐	๒๐.๐	-	-	๑๐๐.๐ (๕)
ทำนา - ทำสวน - ทำไร่	๑๑.๘	๔๑.๒	๑๗.๖	๒๙.๔	-	-	๑๐๐.๐ (๑๗)
ไม่ตอบ	* ก	* ก	-	-	-	-	๑๐๐.๐ (๓)
รวม	๑๐.๙	๔๐.๐	๓๕.๔	๑๑.๙	๑.๔	๐.๔	๑๐๐.๐
(จำนวน)	(๑๐๘)	(๓๙๕)	(๓๕๐)	(๑๑๗)	(๑๔)	(๔)	(๙๘๘)

* ก จำนวนตัวอย่างน้อยกว่า ๕

คือ ๑ - ๓ คนนั้นมีเพียงร้อยละ ๑๐.๕ เท่านั้น และเมื่อพิจารณาขนาดครอบครัวของเกษตรกรที่ทำการเกษตรชนิดต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่าชาวสวนมีผู้ที่มีครอบครัวขนาดใหญ่เป็นอัตราส่วนมากที่สุด คือ ร้อยละ ๕๕ มีคนในครอบครัว ๗ คนขึ้นไป เมื่อเปรียบเทียบเกษตรกรที่มีคนในครอบครัว ๗ คนขึ้นไป กับผู้ที่ทำนาทำไร่ซึ่งเป็นอันดับรองลงมา คือร้อยละ ๕๔.๖ พวกที่ทำนา ทำสวน มีร้อยละ ๕๐.๖ พวกที่ทำสวน ทำไร่ มีอัตราส่วนของเกษตรกรที่มีขนาดครอบครัว ๗ คน ขึ้นไปน้อยที่สุดคือร้อยละ ๔๐.๐ เป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรที่ทำนาอย่างเคียวมีอัตราส่วนของผู้ที่มีขนาดครอบครัวจำนวนดังกล่าวเพียงร้อยละ ๔๓.๕ เท่านั้น ซึ่งแสดงว่ามากกว่าครึ่งของชาวนามีคนในครัวเรือนต่ำกว่า ๗ คน ซึ่งก็เป็นจำนวนไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่ทำการเกษตรชนิดอื่น ๆ

ลักษณะของครัวเรือน

เป็นที่ทราบกันว่าลักษณะครอบครัวของประชากรในเขตชนบท มักเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่ญาติสนิทของฝ่ายสามีหรือภรรยาเข้ามาอยู่ด้วย และ/หรือบุตรที่แต่งงานแล้วยังอยู่ร่วมกับบิดามารดา ถึงแม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะครอบครัวของชาวชนบทไทยจะมีน้อยมาก แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันว่าครอบครัวในชนบทไทยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย โดยเฉพาะครอบครัวของเกษตรกร แต่จากการศึกษาครั้งนี้ ในตารางที่ ๓๑ ปรากฏว่าเพียงร้อยละ ๓๕.๓ ของเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างทั่วประเทศเท่านั้นที่มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย นอกนั้นร้อยละ ๖๓.๘ เป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งตรงกับการศึกษาที่จังหวัดนครปฐม โดยกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่คือร้อยละ ๖๑.๖ ของหัวหน้าครัวเรือน ๔๗๒ คน มีลักษณะของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว ผลการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรก็เช่นเดียวกัน

^{๑๐} กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน, การศึกษาสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนในเขตพัฒนา ต.ทุ่งลูกนก อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐.

การวางปี ๓๑ อัตราส่วนประกอบของเกษตรกรจำแนกตามชนิดของการเกษตร ลักษณะของครอบครัว และอายุของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะของครอบครัว	อายุ (ปี)								ไม่ตอบ	รวม (จำนวน)
	๑๕-๑๙	๒๐-๒๔	๒๕-๒๙	๓๐-๓๔	๓๕-๓๙	๔๐-๔๔	๔๕-๔๙	๕๐ ปี ขึ้นไป		
คนเดียว	-	๓.๕	-	๑.๓	๐.๖	-	-	-	-	๐.๕ (๕)
ครอบครัวเดี่ยว	*ก	๓๙.๒	๕๐.๐	๖๖.๕	๖๕.๘	๗๐.๑	๗๖.๑	๖๓.๖	*ก	๖๓.๘ (๖๓๐)
ครอบครัวขยาย	-	๕๔.๕	๕๐.๐	๓๖.๖	๒๕.๖	๒๕.๕	๒๘.๕	๓๖.๔	*ก	๓๕.๓ (๓๕๕)
ครอบครัวลักษณะอื่น ๆ	-	๓.๕	-	๐.๗	-	-	-	-	*ก	๐.๔ (๔)
รวม	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐
(จำนวน)	(๒)	(๕๑)	(๔๒)	(๑๔๗)	(๑๕๕)	(๑๔๗)	(๑๒๑)	(๒๗๕)	(๔)	(๕๘๘)

*ก ขนาดตัวอย่างต่ำกว่า ๕

ประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรชนบทเป็นครอบครัวเดี่ยว^{๑๑} เมื่อพิจารณาลักษณะของครอบครัวของ เกษตรกรที่มีอายุต่าง ๆ กันแล้ว ก็ปรากฏชัดเป็นที่น่าสังเกตในตารางที่ ๓๑ เช่นเดียวกันว่า เกษตรกรที่อายุน้อย ๆ มีอัตราส่วนของผู้ที่อยู่ในครอบครัวขยายมากกว่าเกษตรกรสูงอายุ เพราะว่าในกลุ่ม เกษตรกรที่อายุมากขึ้นพบว่าอัตราส่วนของผู้ที่อยู่ในครอบครัวขยายลดลง แต่อัตราส่วนของผู้ที่อยู่ใน ครอบครัวเดี่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งตรงกับการศึกษาของ ดร. สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์^{๑๒} ซึ่งชี้ขอความจาก โครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรในเขต ชนบทเช่นเดียวกัน แต่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชาวชนบทที่ตกเป็นตัวอย่างทุกคนไม่เฉพาะเกษตรกร^{๑๓} สาขาใดๆจะเป็น เพราะว่าเกษตรกรที่อายุน้อยอยู่จึงยังไม่ได้แยกครอบครัวออกไปอยู่ต่างหาก หาก ยังคงอยู่ร่วมกับบิดามารดา อย่างไรก็ตามก็เกษตรกรเหล่านี้ก็จะเป็นบุตรชายที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจ มากที่สุดของครอบครัว เพราะในการสัมภาษณ์ใคร่ขุไว้ว่าให้สัมภาษณ์บุตรชายที่เป็นผู้จัดการในเรื่อง เศรษฐกิจเท่านั้น ในการศึกษาครั้งนี้ไม่ได้แยกศึกษาลักษณะของครอบครัวเกษตรกรไทยโดยละเอียด คงแยกศึกษาเพียงลักษณะครอบครัว ๒ ชนิดนี้เท่านั้น อย่างไรก็ตามก็มีผู้ศึกษาเรื่องโครงสร้างของ ครอบครัวของชาวชนบทไทยไว้อย่างละเอียดแล้ว โดยไซแห่งข้อมูลเดียวกันกับการศึกษาครั้งนี้^{๑๓}

จำนวนนครมีชีวิต

สำหรับประเทศเกษตรกรรม การทำไร่นาไม้ก็จะต้องการแรงงานช่วยเหลือหลายคน โดยเฉพาะ ไร่นาที่ยังไม่มีการใช้เครื่องมือทุ่นแรงเข้าช่วย ดังนั้น การมีบุตรจำนวนมากจึงถือเป็นประโยชน์ใน ทางเศรษฐกิจของครอบครัว จากการศึกษาของ ดร. ศักดิ์ ณาสุณิรัตน์^{๑๓} เกี่ยวกับความคิดเห็นในการ

^{๑๑} Institute of Population Studies, Chulalongkorn University, Review of Findings from the Longitudinal Study of Social, Economic, and Demographic Change in Thailand, Working paper No.1 (Chulalongkorn University Duplicating Center, March 1973), p.4.

^{๑๒} Suchart Prasithrathsin, *Ibid.*, Table R.1, p.34.

^{๑๓} รายละเอียดอ่านได้จาก Suchart Prasithrathsin, เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ ๗ อัตราส่วนร้อยละของเกษตรกรจำแนกตามชนิดของการเกษตร อายุ และจำนวนบุตรทั้งหมด

จำนวนบุตรทั้งหมด	อายุ (ปี)							อายุ ยังไม่ สิ้นไป	ไม่ตอบ	รวม (จำนวน)
	๑๕-๑๙	๒๐-๒๔	๒๕-๒๙	๓๐-๓๔	๓๕-๓๙	๔๐-๔๔	๔๕-๔๙			
ไม่มีบุตร	* ก	๑๕.๕	๘.๑	๖.๓	๒.๙	๐.๘	๒.๙	๑.๖	* ก	๔.๘ (๓๖)
๑ - ๒	-	๓๓.๒	๒๒.๒	๒๓.๖	๑๖.๔	๑๐.๘	๕.๘	๑๖.๐		๒๔.๓ (๑๕๓)
๓ - ๔	-	๓.๓	๒๘.๔	๔๘.๘	๒๙.๓	๒๐.๐	๑๑.๖	๒๔.๒		๒๓.๓ (๑๓๖)
๕ - ๖	-	-	๑.๕	๑๘.๑	๓๔.๓	๓๓.๘	๓๐.๔	๓๓.๘	* ก	๒๔.๓ (๑๕๕)
๗ - ๘	-	-	-	๒.๔	๑๓.๖	๒๘.๕	๓๔.๘	๑๖.๑	* ก	๑๔.๘ (๙๓)
๙ ขึ้นไป	-	-	-	๐.๘	๒.๙	๖.๒	๑๓.๐	๖.๕		๔.๐ (๒๖)
ไม่ตอบ	-	-	-	-	๐.๗	-	๑.๕	๑.๖		๐.๕ (๓)
รวม	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐
(จำนวน)	(๒)	(๔๑)	(๙๔)	(๑๒๓)	(๑๕๐)	(๑๓๐)	(๖๕)	(๖๒)	(๕)	(๖๔๕)

* ขนาดเล็กกว่า ๕

ไม่ตามเรื่องบุตรทั้งหมด ๓๔๓ ราย

มีบุตรของหัวหน้าครอบครัวที่เป็นข้าราชการและผู้ประกอบอาชีพกิจการ พบว่าเกษตรกรมีบุตร ๕ คนมากที่สุด จำนวนบุตร ๒ คน และ ๗ คน เป็นอัตราส่วนที่สองและที่สาม แต่สรุปแล้วประมาณร้อยละ ๒๗ มีบุตรมากกว่า ๕ คนขึ้นไป และผู้ที่มีบุตร ๑๐ คน หรือมากกว่ามีถึงร้อยละ ๑๒.๑ การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามีบุตรโดยเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างเท่ากับ ๘.๘๖^{๑๕} สำหรับในการศึกษารุ่นนี้ ไม่ได้ศึกษาจำนวนบุตรมีชีวิตโดยเฉลี่ยของเกษตรกร แต่เมื่อพิจารณาจำนวนบุตรของเกษตรกรโดยแบ่งจำนวนบุตรเป็นช่วงต่าง ๆ ปรากฏในตารางที่ ๓๒ ว่า เกษตรกรเกือบครึ่งคือร้อยละ ๔๓.๑ มีบุตรที่มีชีวิตอยู่ ๕ คน หรือมากกว่า พวกที่มีบุตร ๓ - ๔ คนมีร้อยละ ๒๗.๓ พวกที่มีบุตร ๑ - ๒ คน มีร้อยละ ๒๔.๓ และพวกที่หนึ่งไม่มีบุตรเลยมีร้อยละ ๔.๘ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า เกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารุ่นนี้มีบุตรจำนวนไม่น้อยมาก และเมื่อพิจารณาถึงจำนวนบุตรมีชีวิตของเกษตรกรกลุ่มอายุต่าง ๆ กันแล้ว ก็ปรากฏผลดังคาด กล่าวคือ เกษตรกรที่อายุน้อยมีบุตรจำนวนน้อย และเกษตรกรสูงอายุจะมีบุตรเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พบว่ามีบุตรที่ตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารุ่นนี้ส่วนใหญ่มีบุตรจำนวนมาก ก็อาจจะเป็นเพราะว่า เกษตรกรเหล่านี้มีอายุมากแล้วก็ได้ เพราะปรากฏว่าเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างมากกว่าครึ่งอายุมากกว่า ๓๕ ปี

อาชีพของคนในครัวเรือนเกษตรกร

ตารางที่ ๓๓ แสดงให้เห็นลักษณะอาชีพของคนในครัวเรือนเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่าง จากจำนวนครัวเรือนเกษตรกร ๘๘๘ ครัวเรือน ประกอบด้วยคนซึ่งอายุ ๑๑ ปีขึ้นไปจำนวน ๕,๗๘๖ คน

^{๑๕} ศักดิ์ ผาสุนทรินทร์, "การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรของหัวหน้าครอบครัวที่เป็นข้าราชการและผู้ประกอบอาชีพทางเกษตร", เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประชากรของประเทศไทย ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๖ (พระนคร: การพิมพ์เกื้อกูล, ๒๕๐๖), หน้า ๒๘๖.

^{๑๕} Udhis Narkswasdi and Research and Evaluation Division, Community Development Department, A Study on the Socio-Economic Condition of The People in The Development Areas of The North East, (Bangkok:1965), p.8.

ตารางที่ ๓๓ อัตราส่วนร้อยละของแรงงานในครัวเรือนเกษตรจำแนกตามอายุและอาชีพ

อาชีพ	อายุ (ปี)							รวม (จำนวน)
	๑๑-๒๐	๒๑-๓๐	๓๑-๔๐	๔๑-๕๐	๕๑-๖๐	๖๑ ปีขึ้นไป	ไม่ตอบ	
เกษตรกรรวม	๒๕.๖	๓๒.๕	๓๓.๐	๓๕.๑	๓๕.๐	๒๖.๕	๕๒.๓	๒๘.๐ (๓๕๔๔)
ผู้จัดการ ข้าราชการ ราษฎร สอน เสมียน	๒.๒	๒.๑	๓.๘	๑๑.๐	๓.๕	๒.๒	๒.๔	๕.๓ (๓๒๘)
รับจ้างแรงงาน อื่น ๆ	๓.๖	๑๐.๓	๑๐.๐	๒.๔	๔.๒	๓.๑	๓.๖	๓.๓ (๔๔๘)
กำลังหางานทำ ว่างงาน	๐.๑	๐.๑	-	-	-	-	-	๐.๑ (๔)
ไม่ตอบ	๑๑.๓	๒.๒	๑.๕	๒.๕	๘.๑	๑๖.๕	๑๐.๓	๒.๔ (๓๓๑)
	๕.๒	๐.๕	๑.๐	๑.๒	๒.๑	๕๖.๔	๒๘.๖	๒.๕ (๕๐๑)
รวม (จำนวน)	๑๐๐.๐ (๑๘๕๒)	๑๐๐.๐ (๑๐๓๕)	๑๐๐.๐ (๑๐๐๖)	๑๐๐.๐ (๓๖๔)	๑๐๐.๐ (๕๑๕)	๑๐๐.๐ (๔๕๓)	๑๐๐.๐ (๘๘)	๑๐๐.๐ (๕๓๕๖)

พจน์ มีคนอายุ ๑๑ - ๒๐ ปีมากที่สุดคือ ๑,๘๘๒ คน หรือคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๓๒.๖ อายุ ๒๑-๓๐ ปี ๑,๐๗๔ คน หรือคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๑๘.๕ อายุ ๓๑ - ๔๐ ปี ๑,๐๐๖ คน หรือคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๑๗.๓ อายุ ๔๑ - ๕๐ ปี ๗๖๔ คน หรือคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๑๓.๒ และอายุ ๕๑ - ๖๐ ปี ๕๖๘ คน หรือคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๙.๐ ส่วนที่เหลือมีอายุ ๖๑ ปีขึ้นไป อาจจะถูกกล่าวไ้การร้อยละ ๓๒.๖ อยู่ในวัยเด็กและวัยรุ่น ร้อยละ ๔๙.๐ อยู่ในวัยกลางคน และร้อยละ ๑๖.๘ อยู่ในวัยสูงอายุ คืออายุ ๕๐ ปี หรือมากกว่า

คนในครัวเรือนเกษตรทำงานด้านเกษตรกรรมมากที่สุด คือร้อยละ ๒๘.๐ รองลงไปคือรับจ้างแรงงานร้อยละ ๗.๗ ผู้จัดการ ข้าราชการ ครู พอลกา และเสมียน ร้อยละ ๕.๗ ร้อยละ ๕.๒ มีอาชีพอื่น ๆ เช่นอาชีพเกี่ยวกับการขนส่ง การทำเหมือง เป็นต้น ส่วนที่เหลือร้อยละ ๖.๕ เป็นพวกว่างงานและกำลังหางานทำ คนที่มีอาชีพเกษตรกรรมนี้เป็นอัตราส่วนมากที่สุด ไม่ว่าในกลุ่มอายุใดๆ สำหรับคนที่ว่างงานปรากฏว่าในกลุ่มอายุ ๑๑ - ๒๐ ปี และกลุ่มอายุ ๖๑ ปีขึ้นไป มีอัตราส่วนสูงที่สุดคือร้อยละ ๑๑.๓ และ ๑๐.๕ ตามลำดับ สำหรับกลุ่มอายุอื่น ๆ นั้นมีอัตราส่วนของคนว่างงานเพียงร้อยละ ๑.๕ - ๘.๑ เท่านั้น

การว่างงานของเกษตรกร

สำหรับเวลาที่เกษตรกรทำงานนั้น การที่มีจำนวนแรงงานลดลงทำให้แรงงานแฝงที่ว่างอยู่เพิ่มทวียิ่งขึ้น เกษตรกรแต่ละคนทำงานไม่เต็มที่และไม่เต็มเวลา ถ้าปีหนึ่งมี ๓๖๕ วัน เมื่อหักวันหยุดราชการและวันหยุดตามประเพณีออกไปแล้ว ผู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากเกษตรกรรมจะมีวันทำงานในรอบปีหนึ่งอย่างเต็มที่ประมาณ ๒๔๕ วัน แต่ผลของการศึกษาปรากฏว่าอาชีพเกษตรกรรมใช้แรงงานเป็นจำนวนวันต่ำกว่าอัตราดังกล่าวมาก ในปี พ.ศ.๒๔๙๖ เกษตรกรในภาคกลางใช้แรงงานทำงานให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจประมาณ ๑๔๖ วัน^{๑๖} การศึกษาในระยะต่อมาก็ไม่ปรากฏว่าวันทำงานเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด เช่นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ปี พ.ศ.๒๕๐๓ เกษตรกรแต่ละคนมีวันทำงานใน

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๕๒.

รวมปีหนึ่งทกราว ๑๕๐ วัน^{๑๗} การศึกษาเรื่องภาวะหนี้สินและการค้าขายของชาวนาในภาคกลางรายงานว่าเกษตรกรส่วนมากในภาคกลางทำการผลิตแต่เฉพาะในฤดูข้าว ซึ่งใช้เวลา ๒ - ๓ เดือนเท่านั้น นอกจากนั้นเป็นวันว่าง ซึ่งเกษตรกรส่วนน้อยใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชชนิดอื่นหรือออกไปทำงานอย่างอื่น^{๑๘} เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ เฉลี่ยแล้วทำงานคนละ ๑๒๕ วันในปีหนึ่ง^{๑๙} เกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ มีวันทำงานเพียงปีละ ๔๘.๔๓ วันเท่านั้น^{๒๐} เกษตรกรในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และการสัสดี^{๒๑} ไร่แรงงานทำนาอย่างเคียวในรอบปีหนึ่งทกราว ๙๙.๑๕ วัน หากรวมวันเลี้ยงสัตว์ การหักถดถอมและงานอื่นอันก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจจึงมีวันทำงานไม่เกิน ๑๒๕ วัน เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่นแล้วมีวันว่างไม่น้อยกว่า ๑๒๐ วัน เกษตรกรในภาคเหนือมีวันทำงานโดยเฉลี่ยในปีหนึ่งเป็นจำนวนต่ำที่สุด ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖

^{๑๗} อุทิศ นาคสวัสดิ์, รายงานผลการศึกษาค้นคว้าเรื่องภาวะการทำไร่นาสวนผสมในจังหวัดฉะเชิงเทรา, เรื่องเดิม, หน้า ๙๕.

^{๑๘} อุทิศ นาคสวัสดิ์, ภาวะหนี้สินและการค้าขายของชาวนาภาคกลาง ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๑๑, เรื่องเดิม, หน้า ๑๙.

^{๑๙} กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของที่ดินครองทำการเกษตร พ.ศ. ๒๔๙๖, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐ - ๕๒.

^{๒๐} กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจการเกษตรในเขตคำเนินงานตามโครงการโภชนาการชนบท จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๐๕, เรื่องเดิม, หน้า ๒๙.

^{๒๑} กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, การศึกษาภาวะเศรษฐกิจการเกษตรของกสิกรในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และการสัสดี พ.ศ. ๒๕๐๖, เรื่องเดิม, หน้า ๒๑ และ ๒๘.

ตารางที่ ๓๕ อัตราส่วนร้อยละของ เกษตรกรจำแนกตามชนิดของการเกษตรและเวลาดาวงในรอบปี

ชนิดของการเกษตร	เวลาดาวงในรอบปี (เดือน)									รวม (จำนวน)
	ต่ำกว่า ๑ เดือน	๑ - ใ ถึง๒เดือน	๒ - ใ ถึง๓เดือน	๓ - ใ ถึง๔เดือน	๔ - ใ ถึง๕เดือน	๕ - ใ ถึง๖เดือน	๖ เดือน ขึ้นไป	ไม่ตอบ	ไม่มี เวลาดาวง	
ทำนา	๒.๕	๘.๔	๒๒.๑	๑๗.๓	๗.๙	๕.๓	๓.๑	๐.๕	๓๖.๘	๑๐๐.๐ (๓๙๓)
ทำสวน	๓.๖	๑๖.๑	๗.๑	๓.๖	๕.๔	-	-	๓.๖	๒๖.๗	๑๐๐.๐ (๕๖)
ทำไร่	-	๑๐.๐	๑๒.๕	๗.๕	-	๒.๕	๒.๕	๒.๕	๒๒.๕	๑๐๐.๐ (๕๐)
ทำนา - ทำสวน	๒.๗	๘.๐	๑๖.๐	๘.๐	๑.๓	๓.๓	๐.๗	๒.๓	๕๘.๐	๑๐๐.๐ (๑๕๐)
ทำนา - ทำไร่	๐.๙	๑๐.๕	๒๐.๑	๑๗.๙	๘.๖	๑.๕	๑.๒	๐.๙	๓๘.๓	๑๐๐.๐ (๓๒๔)
ทำสวน - ทำไร่	๒๐.๐	๒๐.๐	-	๒๐.๐	-	-	-	-	๔๐.๐	๑๐๐.๐ (๕)
ทำนา - ทำสวน - ทำไร่	-	๒๓.๕	๕.๙	-	-	-	-	-	๗.๖	๑๐๐.๐ (๑๗)
ไม่ตอบ	-	* ก	-	-	-	-	* ก	* ก	-	๑๐๐.๐ (๓)
รวม	๒.๐	๙.๙	๑๘.๘	๑๔.๖	๖.๕	๓.๒	๑.๙	๑.๒	๔๑.๙	๑๐๐.๐
(จำนวน)	(๒๐)	(๕๘)	(๑๘๖)	(๑๔๔)	(๖๔)	(๓๒)	(๑๙)	(๑๒)	(๔๑๓)	(๙๘๘)

* ก ขนาดหัวข้อยางน้อยกว่า ๕

เฉลี่ยได้ปีละ ๑๐๙ วันเท่านั้น^{๒๒} จากการสำรวจในจังหวัดเชียงใหม่ปี พ.ศ.๒๕๐๕ จำนวนวันทำงานของเกษตรกร ๑ คน เกือบหนึ่งเดือนเพียง ๒๔ วัน^{๒๓} เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ประกอบการอื่น เกษตรกรในจังหวัดนี้มีวันว่างงานถึง ๑๘๑ วัน เกษตรกรในภาคใต้ซึ่งเป็นภาคที่ประสบปัญหาในทางเศรษฐกิจน้อยกว่าเกษตรกรในภาคอื่น นับว่ามีจำนวนวันทำงานโดยเฉลี่ยของเกษตรกรใน ๑ ปีมากที่สุด คือ ๑๓๒ วัน ในปี พ.ศ.๒๕๑๖^{๒๔} อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าจำนวนวันทำงานของเกษตรกรมีแนวโน้มลดลงในระยะเวลาที่ผ่านมา

ตารางที่ ๓๔ แสดงถึงเวลาว่างในรอบปีของเกษตรกรซึ่งทำการเกษตรชนิดต่าง ๆ กัน เกษตรกรเกือบครึ่ง คือร้อยละ ๔๑.๙ ให้ความสำคัญว่างเลย ส่วนเหลือคือส่วนที่ตอบว่าว่าง ซึ่งมีว่างเป็นเวลาดังแต่ไม่ถึงเดือนขึ้นไปจนถึง ๗ เดือนหรือมากกว่านั้น ผู้ที่ว่าง ๒-ไม่ถึง ๓ เดือนเป็นอัตราส่วนมากที่สุด คือร้อยละ ๑๘.๗ รองลงไปคือผู้ที่ว่าง ๓-ไม่ถึง ๔ เดือนร้อยละ ๑๔.๖ นอกนั้นว่างไม่เกิน ๒ เดือนร้อยละ ๑๑.๙ และผู้ที่ว่างเกิน ๔ เดือนขึ้นไป คือร้อยละ ๑๑.๖ ซึ่งอาจจะเป็นอัตราส่วนไม่มากนักก็ยังไม่ได้อาคคະનેໄວ เพราะเมื่อพิจารณาว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ที่กินขนาดเล็ก (ตารางที่ ๑ บทที่ ๓) และมีจำนวนคนในครัวเรือนมาก (ตารางที่ ๓๐) ก็อาจจะคาดคะเนได้ว่าเกษตรกรที่มีเวลาว่างเกิน ๔ เดือนน่าจะมีจำนวนมากกว่านี้ สาเหตุที่ไม่เป็นดังที่คาดคะเนไว้ อาจจะเป็นเพราะว่าเกษตรกรเหล่านี้มีงานอื่นทำควบ เช่น รับจ้างแรงงาน หรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งอาจจะนับเวลาทำงานเข้าไปด้วย จึงทำให้เวลาว่างน้อยลงไปกว่าที่ควรจะเป็น เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่มีคำถามเกี่ยวกับวันที่ทำงานในคานเกษตรกรรมโดยเฉลี่ย จึงไม่อาจศึกษาเกี่ยวกับวันที่ใช้ใน

^{๒๒} กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของเกษตรกรองค์การเกษตร พ.ศ.๒๕๑๖, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐ - ๕๒.

^{๒๓} อุทิศ นาคสวัสดิ์ กับพวก, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๐.

^{๒๔} กองเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของเกษตรกรองค์การเกษตร พ.ศ.๒๕๑๖, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐ - ๕๒.

ตารางที่ ๓๕ อัตราส่วนร้อยละของเกษตรกรจำแนกตามการปลูกพืชรองและเวลาวางในรอบปี

การปลูกพืชรอง	เวลาวางในรอบปี									รวม (จำนวน)
	ต่ำกว่า ๑ เดือน	๑ เดือน-ไม่ ถึง ๒ เดือน	๒ เดือน-ไม่ ถึง ๓ เดือน	๓ เดือน-ไม่ ถึง ๔ เดือน	๔ เดือน-ไม่ ถึง ๕ เดือน	๕ เดือน-ไม่ ถึง ๖ เดือน	๖ เดือน ขึ้นไป	ไม่ วางเลย	ไม่ตอบ	
ปลูก	๑.๗	๑๑.๗	๒๐.๘	๑๕.๐	๕.๒	๕.๒	-	๕๑.๗	๐.๘	๑๐๐.๐ (๑๒๐)
ไม่ไคปลูก	๒.๑	๕.๖	๑๘.๖	๑๕.๖	๖.๘	๓.๑	๒.๑	๕๒.๐	๑.๒	๑๐๐.๐ (๘๖๕)
ไม่ตอบ	-	-	-	-	-	-	-	-	*ก	๑๐๐.๐ (๓)
รวม (จำนวน)	๒.๐ (๒๐)	๕.๘ (๕๙)	๑๘.๘ (๑๘๖)	๑๕.๖ (๑๕๕)	๖.๕ (๖๕)	๓.๒ (๓๒)	๑.๘ (๑๘)	๕๑.๕ (๕๑๓)	๑.๕ (๑๕)	๑๐๐.๐ (๕๘๘)

* ก ขนาดตัวอย่างน้อยกว่า ๕

การเกษตรได้

สาเหตุอีกประการหนึ่งพบว่าเกษตรกรมีเวลาว่างน้อยกว่าที่คาดคะเนไว้ก็คือ ในการถามเกี่ยวกับเวลาว่างของเกษตรกรนั้นเป็นการถามว่าว่างเดือนอะไรบ้าง? เป็นเวลากี่เดือน? ทั้งนี้เกษตรกรอาจจะตอบเฉพาะเดือนที่ส่วนใหญ่คนว่างหรือเดือนที่ว่างทั้งเดือนเท่านั้น แต่เดือนที่มีเวลาว่างบางเวลาแต่ไม่มากนัก จึงไม่ได้พิจารณาว่าเป็นเวลาว่างด้วย ตัวอย่างเช่น ชาวนาที่มีช่วงว่างเป็นระยะสั้น ๆ (แต่ไม่ถึงเดือน) ระหว่างการเริ่มคนเพาะปลูกกับการเก็บเกี่ยวอาจจะไม่ใครวมเข้ามาในคำตอบด้วย คงถือว่ามีความว่างเฉพาะหน้าแล้งซึ่งเป็นช่วงระหว่างเก็บเกี่ยวเสร็จกับการเริ่มทำไถหว่านครั้งใหม่เท่านั้น

จากตารางที่ ๓๔ เช่นกัน เห็นว่าเกษตรกรที่ทำนา สวน และไร่ เป็นผู้มีเวลาว่างเป็นอัตราส่วนน้อยที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งมีอัตราส่วนของผู้ที่ไม่มีเวลาว่างในรอบปีสูงสุด คือร้อยละ ๗๐.๒ สาเหตุคงจะเป็นเพราะเกษตรกรกลุ่มนี้ทำนา สวน และไร่ จึงไม่ค่อยจะมีเวลาว่างเท่าไรนัก รองลงไปคือพวกที่ทำไร่อย่างเดียว และทำสวนอย่างเดียว ผู้ที่ทำนาอย่างเดียวมีอัตราส่วนของผู้ที่ไม่มีเวลาว่างในรอบปีน้อยที่สุดคือร้อยละ ๓๒.๔ เท่านั้น และในขณะที่เดียวกันก็เป็นกลุ่มที่มีอัตราส่วนของผู้มีเวลาว่างเกินกว่า ๔ เดือนในรอบ ๑ ปีสูงสุด คือร้อยละ ๑๖.๓ อัตราส่วนของผู้มีเวลาว่างเกิน ๔ เดือนรองลงไป คือ กลุ่มเกษตรกรที่ทำนาและทำไร่มีร้อยละ ๑๐.๓ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ถึงแม้เกษตรกรจะมีเวลาว่าง แต่ส่วนใหญ่ก็ว่างไม่เกิน ๔ เดือน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า ชาวนาที่ตกเป็นตัวอย่างส่วนใหญ่ทำนาปีละครั้ง และเมื่อไม่ไถทำสวนหรือทำไร่ก็แยกออกจากทำนา เวลาว่างจึงมีมากกว่าพวกอื่น ๆ

ตารางที่ ๓๕ แสดงให้เห็นถึงเวลาว่างของเกษตรกรที่ปลูกพืชรองนอกเหนือไปจากการปลูกพืชหลัก เกษตรกรสวนใหญ่ไม่ไปปลูกพืชรอง มีเพียง ๑๒๐ คนจาก ๔๘๘ คนหรือร้อยละ ๑๒.๒ เท่านั้นที่มีการปลูกพืชรอง เกษตรกรที่ปลูกพืชรองและไม่ไปปลูกต่างก็ตอบว่าตนไม่มีเวลาว่างเลยในรอบปี เป็นอัตราส่วนไร้อย่างไรก็ตาม คือร้อยละ ๔๑.๗ และ ๔๒.๐ ตามลำดับ เกษตรกรที่ปลูกพืชรองด้วยมีเวลาว่างเกินกว่า ๔ เดือนขึ้นไปร้อยละ ๘.๔ สำหรับเกษตรกรที่ไม่ไปปลูกพืชรองมีผู้ว่างเกิน ๔ เดือนขึ้นไปร้อยละ ๑๒ ซึ่งแสดงว่าถึงแม้เกษตรกรที่ไม่ไปปลูกพืชรอง แม้จะมีเวลาว่างก็เป็นพวกที่มีเวลาว่างไม่เกิน ๔ เดือน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าอัตราส่วนของเกษตรกรที่มีเวลาว่างเกิน ๔ เดือนของทั้ง

ตารางที่ ๓๖

อัตราส่วนร้อยละของเกษตรกรจำแนกตามการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนและเวลาว่างในรอบปี

การประกอบอุตสาหกรรม ในครัวเรือน	เวลาว่างในรอบปี									
	ต่ำกว่า ๑ เดือน	๑ เดือน-ไม่ ถึง ๒ เดือน	๒ เดือน-ไม่ ถึง ๓ เดือน	๓ เดือน-ไม่ ถึง ๔ เดือน	๔ เดือน-ไม่ ถึง ๕ เดือน	๕ เดือน- ๖ เดือน	๖ เดือน ขึ้นไป	ไม่ว่างเลย	ไม่ตอบ	รวม (จำนวน)
มี	๒.๑	๖.๕	๑๘.๖	๒๐.๐	๑๓.๘	๒.๘	๒.๘	๓๖.๔	๐.๗	๑๐๐.๐ (๑๔๕)
ไม่มี	๒.๑	๑๐.๔	๑๘.๓	๑๓.๖	๕.๒	๓.๔	๑.๕	๔๓.๖	๑.๒	๑๐๐.๐ (๘๖๕)
ไม่ตอบ	-	๑๕.๐	๓๐.๐	๑๕.๐	๕.๐	-	-	๔๐.๐	๕.๐	๑๐๐.๐ (๑๔)
รวม (จำนวน)	๒.๐ (๒๐)	๕.๕ (๕๘)	๑๘.๘ (๑๘๖)	๑๘.๖ (๑๔๔)	๖.๕ (๖๔)	๓.๒ (๓๖)	๑.๕ (๑๔)	๕๑.๕ (๔๑๓)	๑.๒ (๑๒)	๑๐๐.๐ (๕๘๘)

สองกลุ่ม คือ เกษตรกรที่ปลูกพืชรองและไม่ได้ปลูกพืชรองนี้แตกต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ตารางที่ ๓๖ แสดงเวลาว่างของเกษตรกรที่มีและไม่มีประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ปรากฏว่าเกษตรกรที่มีการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนกลับมีเวลาว่างมากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน เพราะเกษตรกรที่มีอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ตอบว่าไม่มีเวลาว่างเลยในรอบปี มีอัตราส่วนเพียงร้อยละ ๓๒.๔ เปรียบเทียบกับเกษตรกรที่ไม่มีอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งเป็นอัตราส่วนร้อยละ ๔๓.๖ และเมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนของผู้ที่ใช้เวลาว่างเกิน ๔ เดือนขึ้นไป ระหว่างเกษตรกรที่มีและไม่มีอุตสาหกรรมในครัวเรือนแล้ว เป็นที่น่าสังเกตอีกเช่นกันว่าเกษตรกรที่มีอุตสาหกรรมในครัวเรือนกลับมีอัตราส่วนของผู้ที่ว่างเกิน ๔ เดือนขึ้นไปมากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีอุตสาหกรรมในครัวเรือนเสียอีก คือร้อยละ ๑๕.๔ เปรียบเทียบกับร้อยละ ๑๐.๕ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่างานอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้นอาจจะให้สมาชิกคนอื่นในครัวเรือนเป็นผู้ทำก็ได้

สรุป

ประการหนึ่งของเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้ มีคนในครัวเรือนไม่เกิน ๒ คน ซึ่งแสดงว่าอีกครึ่งหนึ่งมีคนในครัวเรือน ๒ คน หรือมากกว่า ดังนั้นขนาดของครอบครัวของเกษตรกรไทยในการศึกษารั้งนี้ก็ได้มีขนาดเล็กลง เมื่อเทียบกับการศึกษาที่อื่น ๆ ข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะของครัวเรือนปรากฏว่าประมาณสองในสามของเกษตรกรทั้งหมด (ร้อยละ ๖๓.๘) เป็นหัวหน้าครัวเรือนแบบครอบครัวเดี่ยว เกษตรกรสูงอายุมีอัตราส่วนของคนอยู่ในครอบครัวเดี่ยวสูงกว่าเกษตรกรอายุน้อย ๆ ซึ่งอาจจะ เป็นเพราะว่าเกษตรกรที่อายุน้อยเมื่อแต่งงานแล้ว ยังคงอยู่ร่วมกับบิดามารดา และโดยเหตุที่เกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างรั้งนี้ประกอบด้วยเกษตรกรสูงอายุเป็นสัดส่วนที่มากกว่า อัตราส่วนของคนที่ เป็นหัวหน้าครอบครัวเดี่ยวจึงสูงกว่า และด้วยเหตุผลเดียวกัน พบว่าเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้เกือบครึ่งมีบุตรที่มีชีวิตอยู่หกคนหรือมากกว่า เพราะเมื่อพิจารณาจำนวนบุตรที่มีชีวิตของเกษตรกรอายุต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่าเกษตรกรอายุน้อยมีบุตรจำนวนน้อย และเกษตรกรสูงอายุ มีบุตรเพิ่มขึ้น

ข้อสรุปเกี่ยวกับอาชีพของคนในครัวเรือนเกษตรกร ปรากฏว่าจากจำนวนครัวเรือนเกษตรกร

๕๘๘ คริวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยแรงงานในคริวเรือนเกษตร ๕, ๓๕๖ คน ในจำนวนนี้ประมาณหนึ่งในสามอยู่ในวัยเด็กและวัยรุ่น ประมาณครึ่งหนึ่งอยู่ในวัยกลางคน ส่วนที่เหลือเป็นผู้สูงอายุ แรงงานในคริวเรือนเกษตรทำงานด้านเกษตรกรรมมากที่สุด รองลงไปคือรับจ้างแรงงาน ร้อยละ ๖.๕ วางงานและกำลังหางานทำ แรงงานที่ประกอบการเกษตรมีอัตราส่วนสูงที่สุดไม่ว่าคนในคริวเรือนเกษตรจะมีอายุเท่าใด

การศึกษาถึงเวลาว่างในรอบปี ปรากฏว่าเกษตรกรเกือบครึ่งให้คำตอบว่าไม่มีเวลาว่างเลย ผู้ว่างกว้าง เป็นเวลาหนึ่งถึงสามเดือน ผู้ที่มีเวลาว่างเกินสี่เดือนขึ้นไปมีเพียงร้อยละ ๑๑.๖ เท่านั้น ซึ่งเป็นอัตราส่วนน้อยกว่าที่คาดคะเนไว้ว่าเกษตรกรคงจะมีเวลาว่างมากมาย สาเหตุอาจจะเป็นเพราะว่าเมื่อถามถึงจำนวนเดือนที่ว่าง เกษตรกรที่ว่างระยะสั้น ๆ ไม่ถึงเดือนจึงไม่รวมเวลาเหล่านั้นเป็น เวลาว่างเลย หรืออาจจะเป็นเพราะเกษตรกรเหล่านั้นงานอื่นทำเลย เช่น รับจ้างแรงงาน หรือ อุตสาหกรรมในคริวเรือน เป็นต้น